

УДК 37.091.011.3:94-051

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2020.06.1407>

МИХАЙЛО ЗУБРИЦЬКИЙ У НАУКОВИХ ЗАЦІКАВЛЕННЯХ ГРИГОРІЯ ДЕМ'ЯНА

Василь СОКІЛ

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3164-1217>

доктор філологічних наук, професор,
завідувач відділу,

Інститут народознавства НАН України,
відділ фольклористики,

проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: vasylsokil@gmail.com

Об'єкт дослідження — науковий доробок М. Зубрицького, священника, народознавця, громадсько-культурного діяча. *Предмет дослідження* — розвідки Г. Дем'яна, серед яких — «Маловідомі сторінки життя і наукової праці Михайла Зубрицького», особисті документи М. Зубрицького, які зберігаються в домашньому архіві Г. Дем'яна. Зокрема із домашнього архіву Г. Дем'яна представлена записна книжка священника, яка є важливим джерелом для пізнання його наукової діяльності (реєстр власних публікацій, виписки з різних літературних, історичних, філософських творів) тощо. Таке дослідження провадиться вперше, характеризується новизною подачі матеріалів, і в цьому полягає актуальність теми.

Значну увагу приділено автобіографії М. Зубрицького, яка вперше представлена читацькій аудиторії в повному обсязі. До неї Г. Дем'ян написав більшу частину коментарів. Вона містить дані про дитячі та юнацькі роки М. Зубрицького, навчання в школі, семінарії, душпастирської праці. Важлива пам'ятка з біографістики — «Словенський щоденник», який стосується найважливішого періоду життя отця та перебування його в концтаборі Талергоф. М. Зубрицький і там поповнював наукову джерельну базу з історії, етнографії, особливо словенської культури. Він вів хроніку подій встановлення влади ЗУНР.

Методами дослідження обрано принцип системності, метод історичної реконструкції та контекстуальний метод.

Ключові слова: наукові зацікавлення, історичні, етнографічні дослідження, автобіографія, записна книжка, бібліографія.

Vasyl SOKIL

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3164-1217>

Doctor of Philology, Professor, Head of Department,
The Ethnology Institute National Academy of Sciences of
Ukraine

Department of Folklore,

Lviv-center, 15 Svobody ave.

79000, Lviv City

e-mail: vasylsokil@gmail.com

MYKHAILO ZUBRYTSKY'S ACTIVITIES IN SCIENTIFIC INTERESTS OF HRYHORIY DEMYAN

The article examines the scientific achievements of M. Zubrytskyi — a priest, ethnographer, public and cultural figure. It presents one of the best articles by H. Demian — «Little Known Pages of Life and Scientific Work of Mykhailo Zubrytskyi», which contains biographical information about the scholar, his historical and ethnographic researches, and publications on Ukrainian emigration. Emphasis is placed on his diverse interests, notably folk calendars, farming, construction. National and state views are considered in another work, which clarifies the place of the Ukrainian language in the national life, the electoral system, education, the role of priests in shaping the consciousness of their compatriots, awareness of national identity.

Considerable attention is paid to M. Zubrytskyi's autobiography, which is for the first time offered to the readers in full. Most of the comments to it are written by H. Demian. It contains data on the childhood and adolescence of M. Zubrytskyi, his schooling, education at the seminary, pastoral work. It also shows the development of his scientific potential. An important biographical note is the «Slovenian Diary», which describes the most difficult period of his life and his stay in the Thalerhof concentration camp. Even there M. Zubrytskyi contributed to the scientific database on history, ethnography, especially Slovenian culture. He chronicled the events of the establishment of power of the West Ukrainian National Republic (WUNR).

Personal documents of M. Zubrytskyi, which are kept in the home archive of H. Demian, are the new material of the study. They reproduce the early (family period) of his life, study, military service, theological education, pastoral and scientific activities. The notebook of the priest, which is an important source of knowledge about his scientific activity (register of his own publications, extracts from various literary, historical and philosophical works), is presented from the home archive of H. Demian. The information on scientific research of M. Zubrytskyi also entered other registers (those of B. Hrinchenko, O. Andrievsky, etc.). The complete bibliography of the researcher's publications (352 items) was prepared by H. Demian. It is annotated, includes complete basic data. All these documents and materials duly revealed the creative portrait and civic position of this extraordinary priest.

Keywords: scientific interests, historical, ethnographic research, autobiography, notebook, bibliography.

Вступ. У поле пильної уваги Г. Дем'яна потрапила постать Михайла Зубрицького — українсько-го історика, етнографа, фольклориста, громадсько-культурного діяча, священника Української Греко-Католицької Церкви. Інтерес до цієї неординарної особистості проявився у нього ще з початку 1970-х років і тривав до кінця життя. Г. Дем'ян мріяв завершити про нього обширну монографію, однак обмежився окремими публікаціями. Так, у 1972 році він надрукував статтю «Історик і етнограф з Кіндратова» [1], у якій подав основні віхи життя, наукової та громадсько-культурної діяльності М. Зубрицького. В подальших розвідках Г. Дем'ян розширив дослідницьке коло вченого завдяки поглибленню тематики та проблематики [2, с. 24—28]. До того ж, він намагався вийти за межі регіональних видань на рівень всеукраїнських, щоб донести інформацію ширшому колу читачів, зокрема подав довідкові статті про М. Зубрицького до «Української літературної енциклопедії» [3, с. 283], «Малої енциклопедії українського народознавства» [4, с. 735]. Отож *мета нашого дослідження* — висвітлити усі нароби Г. Дем'яна (*предмет дослідження*) про ту непересічну особистість Михайла Зубрицького. Ця тема є *актуальною*, оскільки досі не була предметом спеціального дослідження.

Хронологічні межі дослідження окреслюються кінцем ХІХ — початком ХХ століття, а, точніше, датами життя вченого, богослова (22 жовтня 1856 р. — 8 квітня 1919 р.). *Методами* дослідження обрано принцип системності, метод історичної реконструкції та контекстуальний метод.

Основна частина. Одна з кращих узагальнювальних розвідок Г. Дем'яна «Маловідомі сторінки життя і наукової праці Михайла Зубрицького», опублікована в «Записках НТШ» 1992 року [5, с. 172—196], а згодом поміщена в другому томі зібраних творів і матеріалів М. Зубрицького 2016 року [6, с. 367—395]. «Багато ваговитих факторів біографії М. Зубрицького допоможе переконливо уточнити, а часто навіть уперше повідомити нашому сучасникові особистий архів, частину якого завдяки дивовижно щасливим випадком зберіг син вченого Володимир. Справа така, що папери дослідника були тричі порозкидані під час обшуків і арештів. У 1914 р. це зробила австрійська поліція, а 1918-го — польська. Втретє так учинили працівники НКВС [...]. За-

лишки архіву дають змогу не лише досить докладно відтворити найважливіші події життя, а й простежити процес формування світогляду, громадсько-культурну і політичну діяльність М. Зубрицького [6, с. 368]», — так проанонсував автор основні положення своєї праці.

В розглядуваній аналітичній розвідці Г. Дем'ян подав обширні біографічні відомості про М. Зубрицького: вказав точну дату та місце народження, представив його родовід. Він показав також не легкий шлях до знань (навчання у Турці, Дрогобичі, в останньому місті познайомився з І. Франком, далі — семінарія у Львові, Перемишлі). Після здобуття духовної освіти його скерували на парафію до Мшанця, що на Старосамбірщині, де він пропрацював до 1914 року. Опісля М. Зубрицький перейшов у Береги Долішні біля Устриків (тепер Польща). В той час його було заарештовано й ув'язнено в Талергофі (Словенія).

Перебуваючи у Мшанці, М. Зубрицький проводив активні історичні та етнографічні дослідження. Одна з перших його праць «Образ «Пекло» і «Небо» датується 1884 роком. Цінні матеріали зібрав та опублікував учений у своїй великій праці «Село Мшанець Старосамбірського повіта» (1906), а також у попередній «Знадоба для характеристики життя світського гр[еко]-кат[олицького] духовенства в Галицькій Русі в ХVІІІ в.» (1902). Г. Дем'ян представив також археографічну спадщину М. Зубрицького, йдеться про працю «Картина до історії шкільництва в Галичині на початку ХІХ віку» (1900), «Причинки до історії рекрутчини в Галичині при кінці ХVІІІ і до половини ХІХ століття» (1901).

Декілька публікацій М. Зубрицького стосуються української еміграції («Про еміграцію пишуть у нас часто», 1901; «Наша еміграція», 1902; «Еміграція селян Мшанця до Північної Америки», 1906 тощо). Крім того, історичні знання поширював дослідник, рецензуючи відповідні видання, передусім книгу О. Барвінського «Історія України-Руси», М. Грушевського «Ілюстрована історія України-Руси», окремі дослідження Я. Гординського, В. Калінки та інших науковців.

Акцентував увагу Г. Дем'ян і на етнографічних зацікавленнях М. Зубрицького — змістовна публікація «Народний календар» (1900), «Похоронні звичаї та обряди в Мшанці і сусідніх селах Старосам-

бірського і Турчанського повіта» (1912). Інші статті стосуються рільництва, збиральництва, тваринництва, будівництва тощо. І наприкінці розвідки резюмує Г. Дем'ян, що власне ця велика праця керувала кожним учинком Михайла Зубрицького-дослідника і громадсько-політичного діяча.

Інша стаття Г. Дем'яна «Національно-державницьке спрямування діяльності Михайла Зубрицького» [7, с. 396—417], що містить тематико-бібліографічний огляд публікацій. Тут розкрито важливіші аспекти національно-державницького, політичного змісту дотичних публікацій М. Зубрицького. Як катехит, він намагався постійно впливати на підвищення рівня знань вивчення української мови («Про іспит в Інституті дівочім в Перемишлі і загальні збори Інституту», 1897). Для нього ідеалом була особа розумової праці, яка всі сили і знання віддавала боротьбі за кращу долю української нації («Гасителі народного духа», 1896). Він неодноразово повторював, що «ми — українці, хочемо жити своїм, не позиченим життям».

Г. Дем'ян підкреслив, що сільський священник розумів важливу нагоду для ідейно-національного згуртування завдяки виборам. Тому він докладав багато зусиль, щоб провести якнайбільше свідомих співвітчизників до урядових структур. За такої ситуації боротьба за кожне місце в повітових радах мала виразний національний зміст.

Учений і громадський діяч сприяв створенню в бойківських селах читальень «Просвіта», зокрема в Мшанці, Грозьові, Михнівці, Лаврові та інших. Він турбувався і про позицію українського духовенства, від якого залежало виховання кожного співвітчизника, усвідомлення національної ідентичності («Право презентувати священників», 1895).

Узагальненням національно-державницьких поглядів М. Зубрицького стала його стаття «Не пора, не пора Москалеви й Ляхови служити» (1912). Він показав, що діялося під час панування Польщі та Росії в Україні та яких втрат зазнала наша Батьківщина від окупантів. Принципово з позицій українських національних інтересів потрактовано встановлення австрійської влади в Галичині, її політику щодо автохтонного населення, показано політичне гноблення тощо.

Автобіографічні матеріали та щоденники становлять значну частину другого тому «Зібраних творів

М. Зубрицький. Ліногравюра О. Оброци 1970. Подарунок Г. Дем'янові

і матеріалів М. Зубрицького» [8, с. 53—101]. Їхня цінність виявляється в тому, що вони представлені в повному обсязі вперше. Намір опублікувати автобіографію М. Зубрицького зародився у його сина Петра досить давно. Через багато років він згадавав: «Якось рік, а може і два перед Другою світовою війною, були пляни видати у Львові автобіографію мого Батька; біографія була тоді в руках одного з членів НТШ. Я не займався тією справою ближче, тим більше, що у Львові проживав тоді постійно мій старший брат Володимир. Але надійшла світова війна, а по ній вже не було можна і мріяти про видання автобіографії» [9, с. 6]. Тим «одним з членів НТШ» був Василь Щурат, який у 1939 році став директором Львівської бібліотеки АН УРСР. Однак війна, а невдовзі і смерть (1948) не дали змоги зреалізувати ці прагнення. Чистовий варіант автобіографії М. Зубрицького потрапив до особистого фонду В. Щурата названої бібліотеки, який і досі там зберігається у відділі рукописів. Про нього знали науковці, час до часу цитували у своїх публікаціях. Проте повну атрибуцію тексту нам вдалося здійснити, додавши ґрунтовні коментарі Г. Дем'яна, який докладав чимало зусиль до оприлюднення.

Згідно з автобіографією, М. Зубрицький народився 22 жовтня 1856 р. в селі Кіндратові Турків-

ського повіту. В документі подано родовід по материній лінії (Анастасія Канівська; прадід Андрій Неронович, парох Кіндратова). Більше уваги приділено батьківській спадковості (прадід Олександр Зубрицький походив із Зубриці, прибув до Кіндратова). З тексту дізнаємося, що М. Зубрицький народився у великій сім'ї (10 дітей, семеро з яких «передо мною померли»). Він дав позитивну характеристику батькові («Був се чоловік високий ростом, статочний і показний, а при тім надзвичайно працьовитий і запобігливий»). Михайло виявився улюбленцем у сім'ї («отець і мати любили мене»). Як і іншим сільським дітям, йому довелося пасти ягнята, корови, воли, коні, бо на городі для нього була «найтяжча робота».

Інша інформація стосується початків навчання, яке ініціював батько в рідному селі, відтак сам продовжив у Турці та Розборі. Як зауважив автор, першими книжками для нього стали катехизм та Біблія, які, безперечно, вплинули на подальше формування його світогляду. Окремі сторінки документа стосуються навчання у школі оо. василіан у Дрогобичі і тамтешній гімназії. Він дав оцінку процесу навчання, деяким викладачам та випадкам, що трапилися в шкільному житті. В автобіографії читаємо, що М. Зубрицький ще в гімназійний період змушений був заробляти собі на прожиття навчанням дітей у різних родинах. Розповів автор і про пригоду, яка трапилася з ним на річці, коли І. Франко ледь «не втопив його». М. Зубрицький констатує, що його улюбленими предметами були історія, українська («руська»), польська та німецька мови, з латині «держався середньо», а слабка ланка — математика і «рисунок». Він детально розповів історію з власної військової служби, яка виявилася для нього ненависною («та проклята муштра»).

Автобіографія містить інформацію щодо прагнення М. Зубрицького студіювати історію у Львівському університеті на філософському факультеті, проте обставини навернули його до Перемиської духовної семінарії та теологічного факультету Львівського університету. У Львові в нього була можливість брати участь у гуртку, читати різні часописи та книги, готувати реферати, які спонукали «до розширення українсько-руської ідеї». Саме в той період сталися дві важливі події у його особистому житті: смерть батька (8 березня 1883 р.) та одруження з

дочкою о. І. Борисовича, пароха з Кривчі над Сяном, — Ольгою.

М. Зубрицький задокументував початок своєї душпастирської діяльності — листопад 1883 р. («приватний сотрудник»), а з 1889 р. отримав «презенту» на парохію у Мшанці. Саме в цьому селі розкрилися повною мірою його наукові потенції. Він постає як скрупульозний народознавець, праці якого формували справжню «енциклопедію села». М. Зубрицький здійснив історико-краєзнавчі описи деяких сіл, етнографічні дослідження одягу, млинів тощо. Не менш важливі фольклорні джерела (колядки та щедрівки), родильна обрядовість («хрестини»), поховально-поминальні розсліди («комашня»).

Важливу пам'ятку з біографістики М. Зубрицького опублікували свого часу Г. Дем'ян та Л. Канцедал — так званий «Словенський щоденник» [10, с. 209—231]. Її поміщено також у другому томі зібраних творів і матеріалів М. Зубрицького [11, с. 102—148]. Вона стосувалася чи не найважчого періоду життя отця, коли його після початку Першої світової війни заарештували й відправили до концтабору в Талергофі (місцевість в Австрії, неподалік Граца, де був табір інтернованих українців з Галичини та Буковини). Однак завдяки щасливому випадку йому вдалося відбутися заслання у Словенію з вересня 1914 по травень 1915 року (хоча син Володимир стверджував, що включно й 1916-й). М. Зубрицький і там поповнював наукову джерельну базу з історії, етнографії, особливо цікавився словенською культурою. Він також вів хроніку подій встановлення влади ЗУНР.

Цілковито новий та надзвичайно цікавий матеріал про життя і діяльність М. Зубрицького постає із 35 особистих документів. Вони вціліли завдяки дбайливому ставленню сина Володимира, який свого часу передав їх для наукових цілей Г. Дем'янові; тепер ці документи зберігаються у його домашньому архіві. До слова, Г. Дем'ян, знаючи про підготовку кількатомного видання праць М. Зубрицького, наприкінці життя передав їх нам з надією на оприлюднення. Всі вони зіскановані й опубліковані у другому томі зібраних творів і матеріалів М. Зубрицького [12, с. 323—366]. Документи розміщені в хронологічному порядку, віддзеркалюючи такі життєві періоди: I. Ранній (родинний): метрика про народження, родовід та походження родини Зубрицьких. II. На-

вчання в Дрогобицькій гімназії: шкільні свідоцтва, атестат зрілості. III. Військова служба: повістка для проходження служби, карта призначення. IV. Здобуття теологічної богословської освіти у Львові та Перемишлі: посвідчення про зарахування на теологічний факультет Львівського університету, слухача 3-го року навчання; про переведення в Перемишльську духовну семінарію, свідоцтво про закінчення навчання. V. Мшанецький період: 1. Душпастирська діяльність (грамоти про призначення на парохію, конкурсні іспити з богословських наук, право здійснення релігійно-морального виховання молоді. До цього періоду належить «Свідоцтво убожества», яке видав отцеві громадський уряд Мшанця. 2. Наукова діяльність: про співпрацю з часописом «Зоря», обрання дійсним членом НТШ. VI. На парохії в Берегах Долішніх: 1. Душпастирська діяльність: грамота про призначення парохом, доручення вести парохіальні справи ще в Лопушниці, призначення шкільним комісаром з нагляду науки релігії в Устрицькому деканаті. 2. Наукова діяльність: запрошення Виділу Наукового товариства ім. Шевченка на святочні збори членів для пошанування сотих роковин народження Тараса Шевченка.

Із домашнього архіву Г. Дем'яна потрапила записна книжка М. Зубрицького, про яку він неодноразово заявляв, користувався нею, проте ідеї видати це джерело інформації він не мав. Вона побачила світ також у другому томі зібраних творів і матеріалів М. Зубрицького [13, с. 153—246].

Про існування записної книжки М. Зубрицького наукова громадськість дізналася не так давно — на початку 1990-х років з однієї статті Г. Дем'яна про священника та дослідника: «Уривки з літературних і наукових праць, які гімназист вніс до своєї записної книжки, розпочатої в шостому класі, показують, що він цікавився творчістю поступових письменників і вчених. Це, звичайно, не могло не залишити сліду в його суспільно-політичних поглядах. З українських авторів бачимо в записнику імена Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Максимовича, П. Гулака-Артемовського, М. Драгоманова та інших. Нотатки свідчать, що їхній автор працював і над спадщиною таких письменників, як А. Міцкевич і Б. Залеський, білоруський вчений і літератор А. Кіркою, визначні німецькі художники слова Й.-В. Гете та Й.-К.-Ф. Шіллер.

Із шостого класу гімназії його вирішили забрати до австрійської армії [6, с. 174]». Справді, 13 квітня 1876 року М. Зубрицький отримав повістку на військову службу, яку невдовзі проходив у Самборі. Про той факт довідуємося також з прикінцевого запису у представлений книжці: «Братъ Якубъ умеръ дня 23 (л) лютого 1877. Швагеръ Андрѣй Мартичъа Яворскій дня 4 Січня 1878. На погребѣ не мѡгъ емъ бути, бо коли первый умеръ бувъ емъ при войску въ Самборѣ, а пѡдчасъ смерти другого зоставъ емъ в обовязку въ Ясѣнцѣ». Далі він дав позитивну характеристику померлим, яку чомусь закреслив, однак залишив дату недоторканою — «5/І 1878». На цій останній наголошуємо, оскільки вона офіційно підтверджує початки ведення книжки. Перша її частина не датована і могла стосуватися не лише шостого (1876 р.), а й наступного класу гімназії, бо активно нотувалися витяги з літературних та наукових видань. Таким чином, М. Зубрицький не розлучався зі своїм записником понад 40 років, адже востаннє він задекларував у ньому вихід своєї публікації про Кросно та Лісковате 1918 року.

Отже, книжка без авторської назви, у твердій палітурці, обтягнутій матерією темно-зеленого кольору в дрібненьку клітинку, по краях відтиснута подвійним обрамленням. Для зручності відкривання записника до передньої (лицьової) палітурки зсередини доданий виступ такого ж кольору, лише з м'якого матеріалу. До внутрішньої сторони обкладинки перед форзацом умонтована кишенька коричневого кольору для листків з нотаціями. Книжка має форзац — подвійний аркуш цупкого паперу жовтого кольору, що з'єднує внутрішню частину з першою та останньою сторінками. На лицьовій частині форзацу виявлено тільки автограф — зразок підпису М. Зубрицького, а на звороті жовтувато-білого кольору починаються вже записи. Всі внутрішні сторінки форматом 9,3 x 15,3 см, лінійовані. Авторської наскрізної пагінації немає. Для точності представлення матеріалів нам довелося пронумерувати її, зазначаючи цифри в квадратних дужках — [3], [5] і т. д. Загалом у книжці 102 сторінки, включаючи й форзац, не заповненими залишилися [15], [93], [94], [95], [96], [97], [98], [99], [102]. Усе густо списано чорним чорнилом, інколи важко прочитати деякі автографи.

Як видно із записника, М. Зубрицький досить ґрунтовно знайомився з польськомовною літературою. Перший запис у книжці — уривок зі «Снів» Б. Залеського, який починається словами: «Gdzie są światne twoje marzy». Ідеться про Богдана-Юзефа Залеського (1802—1886) — польського поета, представника української школи в польській літературі. Далі поміщені цитати, під якими стоять підписи: «Urądek ojczyzny. Zamek Kanjowski». Після того — уривок з твору «Болѣзнь за Русевъ» за підписом «Wogonicz». Мається на увазі Ян Павел Воронич (1757—1829) — польський поет і оратор; навчався і вчителював у Острозькій католицькій школі, наприкінці життя був краківським єпископом. Завершує сторінку [2] цитата з Юліуша Ястрембука, а на наступній продовжено фіксацію з польськомовних видань.

М. Зубрицький занотував з періодичного видання «Strecha» народознавчі матеріали Софії Марії Шварц, деякі переповів за Хінчиковим, зацікавився філософськими розмірковуваннями Юліана Охоровича [с. 12—14]. Особливу увагу привернув польський поет і педагог Адам Міцкевич (1798—1855). До слова, він неодноразово побував в Україні, останні роки жив у Парижі, читав лекції із слов'янських культур у Коллеж де Франс. М. Зубрицький зробив виписки з «Ludu gosyjskoho» А. Міцкевича про столицю держави Київ, початки історії України, а також про Петра Скаргу — визначного проповідника XVI—XVII ст. [с. 16—19, 25] та ін.

У полі зору М. Зубрицького були й античні автори. Так, на с. [3] бачимо цитати з римського поета Вергілія (70—19 до н. е.) під заголовком «Буря на мори и на суши». Внизу підпис: «P[ublius] Vergilius Maro». Він вільно володів німецькою мовою і виписав в оригіналі шестирядкову строфу з поезії Фрідріха Шіллера (1759—1805) [с. 11], з німецьких авторів занотував у польському перекладі цитату з поезій Йогана Вольганга Ґете (1749—1832) про велетня та вислів драматурга Ґоттольда Лессінга (1729—1781) про правду [с. 6].

Певне місце в записнику відведено представникам російської культури. М. Зубрицький звертався до Олександра Радищева (1749—1802) — письменника й просвітителя. Він зацитував фрагмент з оди «Вольность» («О даръ Небесъ благословенный») [с. 4] та зробив витяг з осно-

вного його твору «Подорож з Петербурга в Москву» [с. 5]. Захоплювався М. Зубрицький і поезією Михайла Лермонтова (1814—1841), зафіксувавши цитату про «натхнення» («Не вѣрь, не вѣрь себѣ, мечтатель молодой») [с. 7]. Його цікавили роздуми письменника Івана Тургенєва (1818—1883) про сенс життя: терпіння, боротьба, свобода, великий труд [с. 49—50]. Знаходимо також слова Івана Аскакова «Дню вчерашнему забвение — дню грядущему привѣт» [с. 100].

Одне з перших українських джерел, що потрапило до записної книжки М. Зубрицького, став уривок з вірша Ісидора Пасичинського (1853—1930) про сиротину («Добре жити на семь свѣтѣ, та не сиротинѣ») [с. 7]. Далі тематично близька поезія Тараса Шевченка (1814—1861) «До Основ'яненка» (від слів «Тяжко, важко сиротинѣ» до «Наша дума, наша пѣсня Не вмере, не загине» і закінчення «Нехай ще раз усмѣхне ся Серце на чужинѣ»...) [с. 7—8], оскільки він глибоко переймався мотивами самотності, надто ж долею України.

Після запису уривків з поезії Т. Шевченка до книжки занесені роздуми М. Зубрицького з приводу прочитання повісті «Маруся» Григорія Квітки-Основ'яненка (1778—1843). Він підкреслив, що найзнаменитіший образ у творі — Наум, батько Марусі. Сама ж Маруся — це персонаж, у якому сумістилась краса Божественна і земна, а Квітка майстерно виписав «історію серця» [с. 8—11].

М. Зубрицького цікавили також суспільні проблеми, зокрема вплив цивілізації Західної Європи на Україну наприкінці XVI століття, який виклав видатний історик Микола Костомаров (1817—1885). Він акцентував на тогочасних позитивних моментах України, особливо її прагненні до просвіти. Важливу роль у цивілізаційних процесах відіграли роди Ягеллонів, Сигізмунда I та ін. Автор нотації звернув увагу на народний одяг [с. 35—38].

Є спеціально відведені сторінки Данилові Каменецькому. Це властиво переписана публікація з «Діла», де сповіщалося про його смерть: «+ 15 (27) жовтня 1880 вѣ 59 роцѣ житя вѣ Петербурзѣ. Цирий українець, приятель Кульша, Костомарова, и Шевченка. Бравъ удѣль вѣ житю литературнѣмъ и просвѣтнѣмъ Украины». Далі представлено життя і діяльність знаменитого друкаря, популяризатора книжок для народу [с. 42—46].

Відомо, що англійський поет Джордж Байрон (1788—1824) написав поему «Мазепа». Її перекладали різні українські автори, в тому числі й Михайло Старицький (1840—1904). Перу останнього належить «Заспів до Мазепа», який присвятив дружині Софії Старицькій:

*Тобъ незрадная дружино
Моя кохана и єдина,
Байрона пісню голосну
Я переклав на рідну мову [с. 47].*

Цей заспів М. Зубрицький повністю переписав до своєї книжечки.

У 1882 році М. Зубрицький знайомився з періодичним виданням «Зеркало», де були опубліковані твори Євгена Гребінки (1812—1848). Звідти він переписав патріотичні вірші «Над Славутицею, б'ля руїни», «О руська земле! Де твоя слава?», «О Галич, Галич! Де твої дѣти?», «Мы лишь у брата просимъ любви» та ін. [с. 50—53]. І тут же знаходимо мораль байки Петра Гулака-Артемівського (1790—1865):

*Не слухай серце, хто так тобі казав,
Що буцѣм Бог жінкам волосья довге дав
За тим, що розум ім укоротив чимало:
То погань так верзла, школярство так брехало
[с. 53].*

Назви байки не зафіксовано, хоча неважко встановити, що це відома «Солопій та Хівря, або Горох при дорозі», у якій висміюється обмеженість деяких сучасників, що захоплювалися невмотивованими нововведеннями.

Зважаючи на вагу народного слова, М. Зубрицький записав у своєму нотесі сс. 57—59 низку загадок, як от від Марисі Волощаківної 9/12 1891:

*Чернець, молодець
7 літ панував,
Людзкі діти годував,
А як упав, та й пропав [горнець].*

Або:

Низше від трави, висше від гори (дорога).

Інколи М. Зубрицький обмежувався фіксацією різних бібліографічних позицій, скажімо, галицької літератури [с. 35—38], «Вечерниць» [38—40] чи «Малорусских народных преданий и рассказов» М. Драгоманова [с. 41]. Треба сказати, що лівову частку записної книжки становить бібліографія власних праць, яку він ретельно вів, починаючи з 1891 і завершивши 1918 роком [с. 59—92].

Про М. Зубрицького як відповідального науковця говорили ще його сучасники, часто дивуючись, як він міг так багато зробити, проживаючи в селі, що було відірване від визначних культурно-історичних центрів. Праці дослідника знали, читали, вивчали, покликалися на спостереження, висновки та узагальнення. Тоді ніхто не міг повною мірою досягнути його доробку, хіба що сам автор. До слова, він скрупульозно вів облік своїх публікацій, фіксуючи їх у «Записній книжці», про яку вже йшлося. Цей список мав радше особисте, приватне призначення, аніж публічне. Та чи був реєстр повним? Очевидно, що ні.

Як свідчить «Записна книжка», матеріали до бібліографії займають у ній 17 двосторонньо списаних аркушів. Вони розміщені на [59]—[92] сторінках. Позиції публікацій не нумеровані, оформлені за принципом: вказано видання, число, рік, потім повністю називана праця. Для прикладу: «Дѣло, ч. 288 з 1891 друкували: О теперѣшнѣмъ положенію нашего народа и якъ бы его морально и матеріально піддвинути (реферат на вічі в Турці 30/12 1891)». Щодо правописних принципів, то вони залишались такими, які на той час були в різних виданнях: зберігався «ѣ» наприкінці слів для підтвердження приголосних, використовувався пом'якшений «і»; «Ѡ» вживався замість «і» та інші.

Уважний аналіз рукопису бібліографії М. Зубрицького свідчить, що дослідник не відразу розпочав вести цей реєстр. У «Записній книжці» стартова точка відліку датована 1891 роком, отже, відсутня вказівка на ранні праці за 1884—1890 роки (їх принаймні 11). Авторизований індекс дає підстави вважати, що М. Зубрицький активно долучився до наукової роботи з 1892 року (понад 20 позицій за увесь рік). Продуктивними також виявилися 1893—1894 (по 30 найменувань), 1900 (23), 1902 (29) роки. Згодом спостерігалося певне уповільнення темпів представлення напрацювань, хоча 1912 рік став чи не винятком (15 позицій).

Науковий світ, ширші кола не відразу могли дізнатися про публікації М. Зубрицького, оскільки вони були розпорошені по різних періодичних виданнях, інколи їх друкували під криптонімами або взагалі без підписів. Із середини 1890-х років вони потрапили до бібліографічних покажчиків. Одним із перших звернув на них увагу відомий галицький бібліограф, письменник Іван Левицький. До «Галицько-руської біблі-

ографії» він увів дві праці М. Зубрицького — «До біографії Снігурського...» та «Образ «Царство» і «Пекло»... [14, с. 635] Той самий бібліограф в іншій своїй праці «Українська бібліографія Австро-Угорщини 1887—1900» помістив відомості про три інші статті дослідника — «Жалоби громади Мшанця з XVIII ст.», «Письмо о. Ломницького з Кромерижа 1848 р.» та «Добрий обичай в світлі науки» [15, с. 124].

Інформація про наукові розвідки М. Зубрицького потрапила і до загальноукраїнського тематичного бібліографічного реєстру дослідника та письменника Бориса Грінченка. Укладаючи «Литературу українського фольклору», він увів три його праці — «Споминок про конфедератів», «Віршована фацеція про дурного Кузьму» та «Народний календар...» [16, с. 238, 265, 282]. У вступному слові до книжки бібліограф зазначив, що цей матеріал з Галичини представила його дружина Марія Грінченко. А от в обширну бібліографію українського фольклору Олександра Андрієвського потрапило вже десять праць з 1898—1909 років. Крім названих вище, упорядник додав «Тісні роки», «Причинки до історії рекрутчини в Галичині», «Селянські будинки в Мшанці», «Про весіле у наших емігрантів в Америці» [17, с. 506, 533, 550, 606, 624, 629, 635, 649, 679].

Дванадцять публікацій М. Зубрицького в «Житі і Слові» підтвердив Петро Баб'як — укладач систематичного покажчика цього видання. Ідеться про етнографічні розвідки та фольклорні матеріали, зокрема «Село Кіндратів», «Панщина в селі Мшанці», «Будинки і майстри», «Млини і мельники», легенди про хованців, вовкулаків [18, с. 18, 29, 30, 49—50, 55, 57, 60] тощо.

Автор систематичного покажчика «Зорі» Олександр Кізлик задекларував п'ять студій М. Зубрицького, поміщених у часописі, це передусім згадуване «Письмо о. Ломницького з Кромерижа 1848 р.», а також нові позиції: «Михайло Максимович і Денис Зубрицький», «[Замітка про дрогобицький збірник апокрифів]», «Записки в Службенику печатаним 1666 року», «До біографії І. Снігурського» [19, с. 61, 74, 155, 230].

На початку 2000-х років активно велась робота з бібліографування різних видань Наукового товариства імені Шевченка у Львові, дійсним членом якого був М. Зубрицький. Чималий його доробок

поміщений у «Записках Наукового товариства імені Шевченка». Укладач бібліографії цього видання Василь Майхер відзначив праці М. Зубрицького: «Продажа попівства в Скопові 1592 р.», «Парцеляція вийтвства поміж підданих села Мшанця», «Помічні дні», «Село Мшанець Староміського повіта» (у кількох випусках), «Урядові заходи против холери в 1831 р.», «Галицькі священники в Холмщині», «Деканальні й парохіальні бібліотеки Перемиської єпархії» [20, с. 78, 81, 108, 125, 139, 141, 165, 167, 189, 196, 209] та ін.

Той же В. Майхер у 2007 році опублікував ще два покажчики — «Матеріали до українсько-руської етнології Наукового товариства ім. Шевченка та Етнографічний збірник Наукового товариства ім. Шевченка». У першому зазначено чотири статті М. Зубрицького: «Народний календар...», «Годівля, купно і продаж овець у Мшанці», «Верхня вовняна ноша українсько-руського народу в Галичині», «Селянські будинки в Мшанці» [21, с. 3, 5, 11, 12]. Крім того, вказуються ілюстрації до статей. У другому покажчику, який стосується «Етнографічного збірника», названо дві публікації — «Віршована фацеція про дурного Кузьму», «Похоронні звичаї й обряди в Мшанці і сусідніх селах Староміського і Турчанського повіта» [22, с. 8, 55]. Однак в «Етнографічному збірнику» публікувались й інші фольклорні матеріали, але упорядник бібліографічного покажчика не вказав прізвища збирача, залишивши їх анонімними, хоча назви фольклорних одиниць збережено.

Аналіз опублікованої продукції М. Зубрицького показує, що найбільше її було поміщено в «Ділі» (за нашими підрахунками 261 позиція). Над бібліографуванням цього часопису працює Костянтин Куришин. До слова, він уже опублікував перший том, який охоплює 1880—1889 роки. У ньому є покликання на праці М. Зубрицького «Царство» і «Пекло», «Жалоби громади Мшанця з XVIII століття» та «Письмо о. Ломницького з Кромерижа 1848 р.» [23, с. 361, 411]. Проте немає двох інших праць за той період, які не ідентифікував бібліограф, — «Кривда руского язика. З Відня» (1888, 9 (21) листопада, наприкінці криптонім М. З. та «З Староміського повіта (Спекуляція солею...») — 1888, 26 листопада (11 грудня), допис без зазначення авторства.

Досі ще не з'явилися покажчики до часописів «Батьківщина, Свобода» та інших видань, у яких

були надруковані праці М. Зубрицького. Однак тепер стало реальністю публікації матеріалів до його бібліографії в повному обсязі. Їх тривалий час готував Г. Дем'ян, який за основу взяв інформацію із «Записної книжки». Кожну позицію він перевіряв за першоджерелами, додав анотації, з яких дізнаємося про основний зміст праці. Бібліограф доповнив цей список новими публікаціями, які до того часу не значилися. Нам Г. Дем'ян передав лише картотеку з титульним написом: «Михайло Зубрицький: історик, етнограф, фольклорист. Бібліографія його публікацій». Усього 352 бібліографічні картки розміром 12 x 7,5 см. Вони списані переважно на одному лицьовому боці, проте є чимало таких, де продовжується анотація на звороті або й на кількох картках. Немає серед них інформації про архівні матеріали, які вже нам довелося додати, а також здійснити атрибуцію та опрацювання текстів матеріалів [24, с. 525—592].

Висновки. Як свідчить виклад матеріалу, Г. Дем'ян не тільки заглибився в подробиці життя і науковий доробок М. Зубрицького, а й зібрав та зберіг для наступних поколінь важливі джерела та матеріали (документи, записну книжку, доклав максимум зусиль для складання повної бібліографії тощо), які були передані для публікації, суттєво поглибивши творчий портрет та громадянську позицію цього неординарного священника.

1. Дем'ян Г. Історик і етнограф з Кіндратова. *Ленінський шлях*. Турка, 1972. 23 листопада.
2. Дем'ян Г. Франковим плаєм карпатознавства. *Літопис Бойківщини*. 1985. Ч. 1.
3. Дем'ян Г.В. Зубрицький Михайло Іванович. *Українська літературна енциклопедія*. Київ: УРЕ ім. М.П. Бажана, 1990.
4. Дем'ян Г. Зубрицький Михайло. *Мала енциклопедія українського народознавства*. Львів, 2007.
5. Дем'ян Г. Маловідомі сторінки життя і наукової праці Михайла Зубрицького. *Записки НТШ*. Львів, 1992. Т. 223.
6. Дем'ян Г. Маловідомі сторінки життя і наукові праці Михайла Зубрицького. *Михайло Зубрицький. Зібрані твори і матеріали*. Львів: Літопис, 2016. Т. 2. С. 367—395.
7. Дем'ян Г. Національно-державницьке спрямування діяльності Михайла Зубрицького. *Михайло Зубрицький. Зібрані твори і матеріали*. Львів: Літопис, 2016. Т. 2. С. 396—417.
8. Зубрицький Михайло. Автобіографія. *Зібрані твори і матеріали*. Т. 2. С. 53—101.

9. Зубрицький Петро. «Біографія о. Михайла Зубрицького». *Літопис Бойківщина*. 1970. Ч. 1—2 (16—17).
10. Дем'ян Г., Канцедал Л. Михайло Зубрицький і його Словенський щоденник. *Питання текстології. Дожовтнева та радянська література. Збірник наукових праць*. Київ: Наукова думка, 1989. С. 209—231.
11. Дем'ян Г., Канцедал Л. Михайло Зубрицький і його Словенський щоденник. *Зібрані твори і матеріали*. С. 102—148.
12. Фототипів документів архіву Михайла Зубрицького. *Зубрицький М. Зібрані твори і матеріали*. Т. 2. С. 323—366.
13. Зубрицький М. Записна книжка (факсиміле). *Зібрані твори і матеріали*. Т. 2. С. 153—246.
14. Галицько-руська бібліографія XIX століття (1801—1886). Сост. І.Е. Левицький. Львів, 1888—1895. Т. 2.
15. Українська бібліографія Австро-Угорщини 1887—1900. Уложив І.Е. Левицький. Львів, 1909. Т. 1.
16. Литература украинского фольклора. 1777—1900. Опыт библиографического указателя. Сост. Б.Д. Гринченко. Чернигов, 1901.
17. Андрієвський О. Бібліографія українського фольклору. Київ, 1930. Т. 1.
18. Житє і Слово. 1894—1897. Систематичний покажчик змісту. Склад П.Г. Баб'як. Львів, 1968.
19. Зоря (1880—1897). Систематичний покажчик змісту журналу. Уклад О.Д. Кізик. Львів, 1988.
20. Бібліографія Записок Наукового товариства імені Шевченка. Укладач В. Майхер. Львів, 2003.
21. Матеріали до українсько-руської етнології Наукового товариства ім. Шевченка. Бібліографія. Укладач В. Майхер. Львів, 2007.
22. Етнографічний збірник Наукового товариства ім. Шевченка. Бібліографія. Укладач В. Майхер. Львів, 2007.
23. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880—1939): матеріали до бібліографістики. Дрогобич: Коло, 2015. Т. 1: 1880—1889.
24. Дем'ян Г., Сокіл В. Михайло Зубрицький. Бібліографія. *Михайло Зубрицький. Зібрані твори і матеріали*. Т. 2. С. 525—592.

REFERENCES

- Dem'yan, H. (1972, 23 november). Historian and ethnographer from Kindratov. *Lenin's way*. Turka [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (1985). Frankish layer of Carpathian studies. *Chronicle of Boykivshchyna* (Part 1) [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (1990). Zubrytsky Mykhailo Ivanovych. *Ukrainian literary encyclopedia*. Kyiv: URE them. M.P. Bazhana [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (2007). Mykhailo Zubrytsky. *A small encyclopedia of Ukrainian ethnography*. Lviv [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (1992). Little-known pages of the life and scientific work of Mykhailo Zubrytsky. *NTSh notes* (Vol. 223, pp. 172—196). Lviv [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (2016). Little-known pages of the life and scientific work of Mykhailo Zubrytsky. *Mykhailo Zubrytsky*.

- Collected works and materials* (Vol. 2, pp. 367—395). Lviv: Litopys [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (2016). National-state direction of Mykhailo Zubrytsky's activity. In *Mykhailo Zubrytsky. Collected works and materials* (Vol. 2, pp. 396—417). Lviv: Litopys [in Ukrainian].
- Mykhailo Zubrytsky. Autobiography. *Collected works and materials* (Vol. 2, pp. 53—101) [in Ukrainian].
- Zubrytsky, P. (1970). Biography of Fr. Mykhailo Zubrytskyi. *Chronicle of Boykivshchyna* (Parts 1—2) [in Ukrainian].
- Dem'yan, H., & Chancellor, L. (1989). Mykhailo Zubrytsky and his Slovenian diary. *Questions of textology. Pre-October and Soviet literature. Collection of scientific works* (Pp. 209—231). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Dem'yan, H., & Chancellor, L. Mykhailo Zubrytsky and his Slovenian diary. *Collected works and materials* (Pp. 102—148) [in Ukrainian].
- Phototypes of documents of the archive of Mykhailo Zubrytsky. Zubrytsky M. *Collected works and materials* (Vol. 2, pp. 323—366) [in Ukrainian].
- Zubrytsky, M. Notebook (facsimile). *Collected works and materials* (Vol. 2, pp. 153—246) [in Ukrainian].
- Levitsky, I. (Ed.). (1888—1895). Galician-Russian bibliography of the XIX century (1801—1886) (Vol. 2). Lviv [in Ukrainian].
- Levitsky, I. (Ed.). (1909). Ukrainian bibliography of Austria-Hungary 1887—1900 (Vol. 1). Lviv [in Ukrainian].
- Grinchenko, B. (Ed.). (1901). Literature of Ukrainian folklore. 1777—1900. Experience of bibliographic index. Chernigov [in Russian].
- Andrievsky, O. (Ed.). (1930). Bibliography of Ukrainian folklore (Vol. 1). Kyiv [in Ukrainian].
- Babyak P. (Ed.). (1968). Life and the Word. 1894—1897. Systematic index of content. Lviv [in Ukrainian].
- Kizyk, O. (Ed.). (1988). Dawn (1880—1897). Systematic index of journal content. Lviv [in Ukrainian].
- Mayher, W. (Ed.). (2003). Bibliography of the Notes of the Shevchenko Scientific Society. Lviv [in Ukrainian].
- Mayher, W. (Ed.). (2007). Materials for the Ukrainian-Russian ethnology of the Scientific Society named after Shevchenko. Bibliography. Lviv [in Ukrainian].
- Mayher, W. (Ed.). (2007). Ethnographic collection of the Scientific Society. Shevchenko. Bibliography. Lviv [in Ukrainian].
- Kurylyshyn, K. (2015). Dilo Magazine (Lviv, 1880—1939): materials for bibliography (Vol. 1: 1880—1889). Drogo-bich: Kolo [in Ukrainian].
- Demyan, G., & Sokil, V. Mykhailo Zubrytsky. Bibliography. *Mykhailo Zubrytsky. Collected works and materials* (Vol. 2, pp. 525—592) [in Ukrainian].